

Je možná nová klasifikace českých kompozit?¹

Pavel Štichauer (Praha)

IS A NEW CLASSIFICATION OF CZECH COMPOUNDS POSSIBLE?

The article offers an overview of Czech compounding based on the classification put forward by Sergio Scalise and Antonietta Bisetto (cf. Bisetto — Scalise 2005; Scalise — Bisetto 2009). The classification is based on a combination of two hierarchical levels of analysis. The upper level divides compounds according to the grammatical (or syntactic) relation between the constituents into coordinate, subordinate and attributive structures. The lower level splits each of the three “macrotypes” into endocentric and exocentric compounds (on the basis of the presence / absence of a head). It is only at this point that the different lexical categories enter the scheme giving rise to various combinations (such as A + N, V + N and so on). Against the background of such a classification, which is in some important respects divergent from the onomasiological approach, the paper also concentrates on two special cases: first, on so-called parasynthetic compounds of the type *modrooký*, *vysokoškolský*, *bezvětrí*, *nosorožec* and others; second, on so-called *juxtapositions* (spřežky), such as *pomstychtivý* or *smysluplný*, which are usually left aside within the onomasiological framework not being considered as fully-fledged compounds.

KEY WORDS

compounding, Czech, classification, coordinative, subordinative, attributive, parasynthesis, juxtapositions.

KLÍČOVÁ SLOVA

kompozice, čeština, klasifikace, koordinační, subordinační, atributivní, parasyntéza, spřežky

1. ÚVOD

Tento článek je smělym, a rozhodně nikoli neproblematickým pokusem načrtnout v perspektivě současných slovtvorných teorií možnosti nové klasifikace českých kompozit. Tento pokus je smělý proto, že půjde o „nebohemistický“ pohled romanisty, jehož cílem je především porovnání strukturních vzorců české kompozice se

---

1 Článek vychází z referátu předneseného na 4. ročníku konference *Gramatika a korpus* (4th Grammar and Corpora) v Praze dne 28. 11. 2012; v této podobě pak vychází jako součást projektu PRVOUK — Lingvistika — *Románské jazyky ve světle jazykových korpusů*, řešeného na FF UK od r. 2012. Zároveň nutno uvést, že představuje (nikoli identickou) českou verzi textu uveřejněného původně anglicky (Štichauer, 2009) jakožto výstup projektu, ke kterému jsem byl před lety laskavě přizván prof. Sergiem Scalisem a prof. Antonietou Bisettovou z univerzity v Bologni. Rád bych zde však poděkoval „neromanistům“ za jejich cenné připomínky (ať už během konference, nebo k předkládanému textu), a to především Ivaně Bozděchové, Alexandru Rosenovi, Mojmíru Dočekalovi, Mirjam Fried a dvěma anonymním recenzentům, jejichž často zásadní návrhy jsem se pokusil do textu samozřejmě integrovat.

vzorci, které nacházíme v jiných jazycích. Problematický pak bude mimo jiné v tom, že kvantitativní stránka zkoumaných jevů je zde spíše omezena, ačkoli většina příkladů pochází z korpusových dat. S tím souvisí i to, že otázce produktivity jednotlivých kompozičních typů je rovněž věnována daleko menší pozornost, než by bylo potřebné. Podobně omezena je též otázka alomorfie, která však na typologii jednotlivých struktur nemá pravděpodobně velký vliv.

Cílem tohoto textu je „vtěsnat“ česká kompozita do klasifikace, s níž nedávno přišli Sergio Scalise a Antonietta Bisetto (Bisetto — Scalise, 2005; Scalise — Bisetto, 2009). Jde o klasifikaci, jež si klade dalekosáhlé cíle jak teoretické, tak i praktické, neboť je pevně svázána s projektem *CompoNet*, jehož výstupem je kromě několika zásadních publikací především rozsáhlá databáze kompozit (*MorboComp*) 27 jazyků různých jazykových rodin a větví (<http://componet.sslmit.unibo.it/index.php>).

Článek je rozvržen následujícím způsobem: nejprve se pokusíme podat základní (a pokud možno nekontroverzní) definici slovtvorného procesu, jímž je právě skládání, a stručně nastíníme tradiční bohemistickou klasifikaci, jak ji lze nalézt v sekundární literatuře. V oddílu 2. představíme již zmíněnou klasifikaci Scaliseho a Bisettové. Oddíl 3. bude vyhrazen konkrétním typům českých kompozit dle uvedené typologie. Nakonec (4.) se budeme věnovat některým zvláštním případům, které oproti tradičnímu českému přístupu nabývají v této nové perspektivě zcela jiný význam. Bude to hlavně otázka parasyntetických kompozit (která vznikají způsobem, jenž se běžně označuje jako *kompozičně-derivační způsob*, popř. *smíšený způsob skládání*) a tzv. *spřežek* (vznikající juxtapozicí), jako jsou především formace s vnitřní flexí typu *mrazuvzdorný* či *pozoruhodný*.

1.1 ZÁKLADNÍ POJMY

Kompozice (skládání) je obvykle definována jako slovtvorný proces, který kombinuje dvě (někdy i více) lexikální jednotky, jež existují samostatně i mimo vzniklé kompozitum, a jakožto lexémy tedy vystupují autonomně v syntaxi. Kombinací dvou („vstupních“) lexémů, např. adjektiva (A) a substantiva (N), můžeme dostat složeniny s konkrétní „výstupní“ kategorií:²

- (1)
- a) angl. *blackboard* [black + board], [A + N]_N
  - b) ital. *gentiluomo* [gentile + uomo], [A + N]_N
  - c) pol. *ostrosłup* [ostrý + slup], [A + N]_N
  - d) čes. *rychlovlak* [rychlý + vlak], [A + N]_N

Kombinace dvou kategorií při vzniku kompozita s sebou nese samozřejmě i některé formální otázky, které zde jen stručně uvedeme, aniž bychom se jimi podrobně zabývali (jejich povaha je sice v mnoha případech velmi komplexní, ale pro účely tohoto článku nejspíš nepodstatná). Je to především otázka konkrétní *formy*, s níž lexém

2 Jako vstupní kategorie (input) označujeme lexémy, z nichž je kompozitum složeno, za výstupní kategorii (output) pak výsledný slovní druh celého kompozita.

vstupuje do morfologických procesů. Jak je známo, flexe, derivace či kompozice vykazují přítomnost zvláštních kořenů či kmenů (či slovtvorných základů); alomorfe těchto kmenů a jejich distribuce je v současné době v popředí zájmu (srov. např. Stump, 2001). V případě kompozice je ve hře také morfologická signalizace tohoto slovtvorného procesu ve formě různých konektémů neboli spojovacích morfů. V drtivé většině případů, s nimiž zde budeme pracovat, je tímto konektémem v češtině (jakož i mnoha jiných jazycích) -o-, jak vidíme např. v polském a českém příkladě *ostrostup* a *rychlovlak*.

1.2 TRADIČNÍ KLASIFIKACE ČESKÝCH KOMPOZIT

Standardní klasifikace českých kompozit vychází z původního Dokulilova (1962; 1986) onomaziologického modelu a třídí složeniny na základě tří kritérií, která však mezi sebou nejsou hierarchicky uspořádána. Jsou to 1) typ kompozičního způsobu či postupu; 2) syntaktický (a sémantický) vztah mezi složkami uvnitř kompozita; 3) vstupní a výstupní slovnědruhovú kategorie celé formace (srov. Bozděchová, 1994; Šulc, 2010).

Pokud jde o typ kompozičního procesu, tradiční klasifikace rozlišuje mezi *vlastní / čistou kompozicí*, *kompozičně-derivačním způsobem* (či *smíšeným způsobem skládání*) a *juxtapozicí*. Vlastní kompozice je běžným procesem, který stojí za výrazy, jako je právě *rychlovlak* či *novostavba*, kde jsou kombinovány dva lexémy a jejich kompoziční povaha je signalizována pouze konektémem -o- (popř. jiným spojovacím morfem, srov. Dokulil, 1986, s. 460). Kompozičně-derivačním způsobem vznikají složeniny, do nichž současně vstupují i derivační procesy; sem obvykle spadají formace jako *modrooký*. V rámci tohoto popisu tvoření však není činěn explicitní rozdíl mezi běžnými binárními strukturami (jako *novostavba*) a strukturami ternárními, *parasyntetickými* (*modro-ok-ý*; *modro-oko, *ok-ý).

Vztah mezi složkami je pojmán v syntakticko-sémantických termínech *determinace* a *koordinace*. Rozlišují se tak *determinativa* (kompozita podřadná), v nichž jeden z členů kompozita determinuje ten druhý, a *koordinativa* (kompozita souřadná), kde je naopak vztah obou složek zcela rovnocenný. Pouze v rámci determinativ se pak uvažuje o *modifikačním* a *mutačním* způsobu determinace, zatímco u koordinativ se tato distinkce nepředpokládá. Modifikační typ je nazýván *esocentrický* (což bude v zásadě odpovídat našemu pojmu *endocentricity*), mutační naproti tomu *exocentrický*.

Obvykle však jakákoli klasifikace — a v rámci onomaziologického přístupu tomu není jinak — vychází předně z toho, které slovnědruhové kategorie jsou v kompozitu kombinovány a která z lexikálních kategorií je *outputem* nově vzniklé složeniny. Běžně se tak definují adjektivní, substantivní či verbální kompozita a hovoří se o kombinacích adjektivum + adjektivum, adjektivum + substantivum apod. (srov. např. typy kompozit, jak je uvádějí Štekauer — Valera — Körtevélyessy, 2012, s. 53–62).

Jak záhy uvidíme, nově navržená klasifikace v podstatě velkou novinkou není, neboť všechna tato kritéria jsou v ní obsažena, jen je mezi nimi deklarována hierarchie, jež se snaží jít shora od syntaktických vztahů směrem dolů ke konkrétním kombinacím lexikálních kategorií.

2. KLASIFIKACE SCALISEHO A BISETTOVÉ (2005, 2009)

Klasifikace kompozit, podle níž se nyní pokusíme česká kompozita reklasifikovat, navrhli italští lingvisté Sergio Scalise a Antonietta Bisetto nejprve v článku z r. 2005, později se objevila propracovanější verze, jež je součástí prestižní *Oxfordské příručky kompozice* (*The Oxford Handbook of Compounding*, eds. Pavol Štekauer — Rochelle Lieber, 2009). Jak bylo zmíněno na začátku, tento pokus nebyl veden jen ryze teoretickým cílem, ale též praktickou potřebou shodnout se na takové klasifikaci, která by umožňovala srovnání kompozice napříč typologicky různými jazyky (v databázi *CompoNet / MorboComp* najdeme kromě angličtiny, němčiny, italštiny, češtiny také turečtinu, čínštinu, japonštinu či latinu a další; viz <http://componet.sslmit.unibo.it/index.php>).

V této perspektivě spočívá klasifikace kompozit na třech hierarchicky uspořádaných rovinách. V první rovině se bere v úvahu syntaktický vztah mezi složkami a vydělují se kompozita *koordinační*, *subordinační* a *atributivní*. V rovině druhé je zavedeno binární kritérium *endocentricity* a *exocentricity*, které se týká samozřejmě všech tří výše uvedených makroskupin; a teprve v poslední rovině vstupují do hry konkrétní kategorie (vstupní složky), které kompozitum vytvářejí a zároveň určují i jeho výslednou (výstupní) kategorizaci. Hierarchii jednotlivých rovin lze zachytit v následujícím schématu:

KOORDINAČNÍ		SUBORDINAČNÍ		ATRIBUTIVNÍ	
endocentrická	exocentrická	endocentrická	exocentrická	endocentrická	exocentrická
$[X + X/Y]_{X/Y/Z}$	$[X + X/Y]_{X/Y/Z}$	$[X + X/Y]_{X/Y/Z}$	$[X + X/Y]_{X/Y/Z}$	$[X + X/Y]_{X/Y/Z}$	$[X + X/Y]_{X/Y/Z}$

Koordinační a subordinační kompozita v zásadě odpovídají výše uvedeným skupinám, s nimiž pracuje i tradiční česká klasifikace. Zavedení třídy atributivních kompozit však definici podřadných složenin mírně modifikuje. V případě subordinačních kompozit je vztah mezi složkami pojímán jako relace *hlavy* (řídícího členu) a *jejího komplementu*, tedy jako prvku, který uděluje sémantickou roli svému doplnění. Typickým příkladem jsou verbonominální kompozita románských jazyků, jako je např. *portalettre* („listonoš“), či anglická syntetická kompozita typu *truck-driver*. U atributivních kompozit je vztah mezi složkami modifikační, „přívlastkový“, jak vysvětlují v nedávné publikaci Fábregas — Scalise (2012, s. 115): „(...) the non-head does not get a semantic role from the head, but rather predicates some of its properties, acting like the attribute inside a noun phrase (NP).“

Otázka *endocentricity* a *exocentricity* je pravděpodobně tou nejožehavější, neboť ve své základní formulaci (srov. např. Spencer, 1991, s. 310–311) doznala mnoha změn (viz níže).

Za *endocentrická* kompozita mohou být v zásadě označena ta, v nichž jedna ze složek vystupuje jakožto lexikální/sémantická *hlava* celého kompozita. U výše zmíněné formace *rychlovlak* je takovou sémantickou hlavou *vlak* v tom smyslu, že diktuje celkový význam i kategorii celého kompozita, zatímco adjektivum *rychlý* pouze blíže vymezuje, modifikuje typ *vlaku*.

Naproti tomu v *exocentrických* kompozitech žádná ze složek tuto lexikální/sémantickou funkci nese; význam a kategorie kompozita pochází *zvnějšku* (proto „*exocentrická*“). Typickými představiteli *exocentrického* kompozita jsou již zmíněné románské verbonominální formace jako it. *portlettere*. V tomto kompozitu nemůže být za hlavu považována ani slovesná složka *porta-* od *portare* („nést“), ani *lettere* („dopisy“, v pl.), významově slovo spadá pod činitelská jména, a jejich význam lze odvozovat od subjekt-predikátové fráze *portare le lettere*, jak to činí např. tradice transformačně pojaté slovo tvorby, kterou v Itálii reprezentuje především Maurizio Dardano (srov. Dardano, 1978; 2009, s. 190–196).

Naprostou *exocentricitu* pak ještě komplikuje fakt, že v některých významově *exocentrických* formacích přece jen jedna ze složek vykazuje jakousi *kategoriální prominenci* v tom smyslu, že právě z této složky pocházejí (neboli *perkolují*, jak zní tradiční pojem generativistické slovo tvorby) kategoriální rysy, jež výsledné kompozitum musí inherentně nést. To je pochopitelně³ kategorie rodu, jež je v některých případech shodná s jednou ze složek *exocentrického* kompozita. Vhodným příkladem by mohlo být české *lamželezo*, které sémanticky vzato jistě neznamená ani nějaké *lámání*, ani nejde o typ železa, ale přesto se občas objevuje v neutru, jak o tom svědčí kongruence (např. *on je úplné lamželezo* vs. **ona je úplná lamželezo*).⁴ Na základě podobných dat se tedy v poslední době často přistupuje k distinkci mezi *formální* či *kategoriální* a *sémantickou* hlavou (srov. Scalise — Guevara, 2006, s. 190–193; 2009, s. 113; Fábregas — Scalise, 2012, s. 124–127). Pro češtinu je postulát formální hlavy v zásadě zcela nutný, neboť ve všech sémanticky *exocentrických* formacích jedna ze složek vždy takovou kategoriální informaci nese (srov. k tomu Štichauer 2009, s. 299).

Teprve v poslední rovině se objevují kombinace konkrétních slovních druhů, které v několika případech v jistém smyslu vyplývají z příslušnosti k jedné ze tří makroskupin. Takto např. koordinační kompozita budou tvořena vždy spojením dvou identických kategorií (N + N, A + A apod.), atributivní kompozita pak převážně kombinací adjektiv a substantiv, popř. substantiv a substantiv, z nichž to první nese modifikační funkci (např. angl. *key word*).⁵

3 Jen pro přesnost: píšu „pochopitelně“ jednoduše proto, že substantiva jsou nositeli inherentního rodu, jsou jeho zdrojem, nikoli cílem — ve smyslu Corbettovy distinkce mezi *controller genders* a *target genders*, tzn. že vznik nového kompozita s sebou nese i otázku připsání rodu (*gender assignment*), srov. Corbett, 1991, s. 151.

4 *Lamželezo* se v korpusech SYN2000, 2005 i 2009 objevuje ve zhruba asi 15 výskytech; v několika málo případech se objevuje *žádné lamželezo*, *hotové lamželezo*. Najdeme však i případy, kdy je kongruence v neutru potlačena, např. *Tento lamželezo nezkalil v důstojnickém klubu žádnou legraci*. Jak mě však upozorňuje jeden z anonymních recenzentů, kompozita VN jsou defaultně řazena k maskulinům, zřídka k neutráům. To je však zcela v souladu s běžným procesem *gender assignmentu*, při němž je často připisován defaultní rod, není-li vynucen rod jiný. Jestliže existují i kompozita VN v neutru, znamená to pouze to, že i u *exocentrických* kompozit musí hrát roli občas jakási *kategoriální* hlava, která svůj rod vnucuje celému kompozitu.

5 „(...) when the non-head is a noun, its attributive value is associated with a metaphorical interpretation, as in snail mail and key word“ (Scalise — Bisetto, 2009, s. 45).

3. ČESKÁ KOMPOZITA V NOVÉ KLASIFIKACI

To, jakým způsobem lze podle této klasifikace roztrždit česká kompozita, se pokusíme nastínit v následujících oddílech. V zásadě můžeme říci, že každá makroskupina má v češtině někde více, někde méně významné zastoupení; zároveň bude také zřejmé, že má tato klasifikace jisté meze, a to především v tom, že nezachycuje některé zásadní rozdíly, ke kterým se pak vrátíme v diskusi o zvláštních případech (půjde především o různé typy parasyntetických struktur, jako jsou *bezvětrí*, *modrooký* či *vysokoškolský*).

3.1 KOORDINAČNÍ KOMPOZITA

Na rozdíl od mnoha jiných jazyků nepředstavují koordinační kompozita v češtině dominantní typ, a to ani celkovou frekvencí, ani počtem konkrétních kombinací, které by tuto skupinu vytvářely; a rozhodně ani nepokrývají všechny konceptuální možnosti, které Wälchli (2005) zahrnuje pod svůj pojem *přirozené koordinace* (obecně k typologii koordinativ srov. Štekauer — Valera — Körtvélyessy, 2012, s. 88–93).

V češtině reprezentují koordinativa kombinace A + A, N + N (a okrajově Adv + Adv); v obou případech existují jak endocentrické, tak exocentrické složeniny.

3.1.1 ENDOCENTRICKÉ STRUKTURY

Endocentrická koordinativa⁶ jsou v zásadě „double-head structures“ (Štekauer — Valera — Körtvélyessy, 2012, s. 88), neboť obě složky mají ze sémantického hlediska stejnou váhu. První skupinu představují kompozita N + N, která pravděpodobně nepatří mezi příliš produktivní vzorce;⁷ naopak adjektivní složeniny A + A označující především barevné kombinace patří bezesporu mezi velmi rozšířené typy v mnoha jazycích.

vnitřní struktura	příklady
$\underline{[N+N]}_N$	<i>lesopark, štěrkopísek</i>
$\underline{[A+A]}_A$	<i>modrobílý, hořkosladký</i>

3.1.2 EXOCENTRICKÉ STRUKTURY

Exocentrická koordinativa jsou v češtině zastoupena pravděpodobně jen dvěma kombinacemi, z nichž ta druhá, ve které nacházíme i derivační materiál v podobě sufixů (a patří tak mezi tradičně vymezovaný smíšený způsob skládání), by mohla být považována i za endocentrickou.

6 Napříště budeme v tabulkách u endocentrických struktur *hlavu* vždy podtrhávat.

7 Jak uvádí Szymanek (2009, s. 473), v polštině některé novější formace tohoto typu existují: *klubokawarnia, kursokonferencja*.

vnitřní struktura	příklady
$[N+N]_N$	<i>severozápad, Rakousko-Uhersko</i>
$[N+N-suffix]_N$	<i>nosorožec, hlavonožec</i>

Pokud se však budeme držet distinkce mezi sémantickou a formální hlavou, asi bude zřejmé, že u formací typu *nos-o-rož-ec* není „nos“ ani „roh“ lexikální hlavou celé formace. Přítomnost sufixu *-ec* však není zcela bezvýznamná, neboť bezpochyby přispívá k jakési paradigmatické integraci celého výrazu do skupiny formací, jako je např. *dřevorubec*. Sufix bychom mohli tedy označit za hlavu kategoriální/formální.

3.2 SUBORDINAČNÍ KOMPOZITA

Skupina subordinačních kompozit patří k nejpočetnější třídě složenin, a to jak vnitřní strukturou, tak i vzhledem k výstupním kategoriím. Hlavní slovní druhy, které subordinační kompozita pokrývají, jsou substantiva a adjektiva, ale také slovesa a údajně i adverbia. Avšak jediný typ příslovčí, která jsou jako výstupní kategorie kompozice uváděna, jsou adverbia jako *dennodenně, jistojistě* atd., která mají intenzifikační funkci. Považovat je však za samostatný slovtvorný vzorec by nejspíš nebylo správné, neboť jejich bázi jsou evidentně již složená adjektiva *jistojistý, dennodenní*. V tomto smyslu by pravděpodobně nebylo korektní postulovat adverbium jako samostatný *output* kompozice.⁸

Subordinační kompozita jsou téměř rovnoměrně zastoupena jak na straně endocentrických, tak rovněž exocentrických struktur.

3.2.1 ENDOCENTRICKÉ STRUKTURY

Subordinační kompozita, u kterých je možné sémantickou hlavu identifikovat, jsou vesměs všechna *right-headed*, tzn. s hlavou vpravo, což je pozice zcela pochopitelná, neboť je vyhrazena právě složce, jež nese základní kategoriální rysy (a zde tedy sémantická hlava splývá s tou formální/kategoriální). Typologie endocentrických podřadných kompozit vypadá schematicky takto:

⁸ Výjimkou by pravděpodobně mohla být složená adverbia, která vznikají podle Šulce (2010, s. 114) reduplikací, jako jsou *užuž, ažaž, koneckonců* aj. Šulc sem však řadí i *jistojistě, čistočistě*, jejichž derivační historie je pravděpodobně jiná: bázi je tu bezpochyby složené adjektivum, které se posléze stává komplexním základem pro běžnou derivaci adverbii pomocí sufixu *-e/-ě* (srov. též Šulc, 2010, s. 101). Jak mě však upozorňuje anonymní recenzent, z diachronního hlediska je údajně adverbium primární (k tomu Dokulil 1986, s. 485). Zdá se mi však, že synchronní fungování tohoto slovtvorného vzorce nemusí nutně na diachronii brát ohled, takže i pokud by se ukázalo, že historicky tomu tak je, bylo by potřeba ověřit v synchronních korpusech, popř. na základě úsudku rodilých mluvčích možnosti a meze takové kompozice.

vnitřní struktura	příklady
$[N+N]_N$	<i>jazykověda, vodol léčba</i>
$[Pron+N]_N$	<i>samo chvála, sebevražda</i>
$[V+N]_N$	<i>svítiplyn</i>
$[N+A]_A$	<i>pomstychtivý, vodotěsný</i>
$[Pron+A]_A$	<i>samofinancovatelný, sebekritický</i>
$[Adv+A]_A$	<i>málo mluvný, kolemjdoucí</i>
$[Adv+V]_V$	<i>spolupořádat, znovunalézt</i>

Jak už jsme naznačovali výše, pouhá klasifikace těchto struktur jakožto subordinačních kompozit nedokáže zachytit některé formální odlišnosti, ke kterým se pak vrátíme. Abychom alespoň částečně anticipovali to, oč nám půjde, můžeme poukázat především na rozdíl mezi vzorci $[N+N]_N$ a $[N+A]_A$. Zatímco kompozita jako *vodo-l léčba* či *zákonodárce* jsou v zásadě „dvousložková“ v tom smyslu, že komplexní derivovaná povaha druhého konstituentu (*l éčit — l éčba, darovat — d árce*) nehraje v kompozici žádnou roli, tzn. že derivace druhé složky je procesem, který kompozici předchází a existuje nezávisle na ní (srov. *l éčba, d árce*), u kompozit typu *vodotěsný* či *stylotvorný* je situace složitější.

Vedle neproblematických binárních struktur, jako je *vodotěsný, masožravý*, kde *těsný* i *žravý* mohou fungovat jako samostatné lexémy, v kompozitech, jako je *divotvorný* či *pomstychtivý*, tomu tak není (alespoň ve většině případů). Konstituent **tvorný* rozhodně nepatří k autonomním výrazům; se složkou *chtivý* je situace zase o něco komplikovanější, neboť jeho autonomie (podobně jako *schopný, hodný* u *životaschopný, pozoruhodný*) je daleko větší. Zároveň je zde rozdíl i ve vnitřní struktuře: máme zde kompozita jak s běžným spojovacím morfémem *-o-*, tak i formace s vnitřní flexí, mající v rámci tradiční bohemistické klasifikace jiný status, status spřežky. Právě pro tuto formální heterogenost se k těmto případům vrátíme v oddíle 4.

3.2.2 EXOCENTRICKÉ STRUKTURY

Exocentrická subordinativa, u nichž tedy není možné identifikovat sémantickou hlavu, představují v češtině spíš omezenou skupinu formací, ve kterých nacházíme kombinaci slovesa a substantiva, popř. zájmena (v obou směrech), a kombinaci předložky a substantiva:

vnitřní struktura	příklady
$[V+N]_N$	<i>lamželezo, kazisvět</i>
$[N+V]_N$	<i>křovinořez, stávkokaz</i>
$[Pron+V]_N$	<i>samopal, samostříl</i>
$[P+N-suffix]_N$	<i>bezvětrí, předloktí</i>
$[P+N-suffix]_A$	<i>bezhlavý, bezruký</i>

Zatímco verbonominální struktura $[V+N]_N$ patří v jiných jazycích (především v románských) k velmi produktivním vzorcům, v češtině tomu tak není; *lamželezo, kazisvět* či *drž-*

greše představují expresivní označení různých činitelů (v této agentivní sémantice se tedy shodují s těmi románskými, i ta původně vznikala jako přezdívky, jména či toponyma).

Pokud jde o formace $[P+N-suffix]_N$ a $[P+N-suffix]_A$, je třeba opět poukázat na formální odlišnosti, které prosté zařazení mezi exocentrické subordinační struktury nemůže zachytit. Především je třeba říci, že formace $P + N$ jsou řazeny mezi kompozita právě proto, že vztah mezi předložkou a substantivem je vztahem hlavy/řídícího členu a jejího/jeho komplementu;⁹ výchozí syntaktickou relací je tedy *bez větru, bez lokte, bez hlavy* atd. Mezi oběma strukturami je samozřejmě rozdíl ve výstupní kategorii (N vs. A), ale už ne tak docela v tom, jak tento kategoriální *output* získávají. V obou případech totiž jak *-í*, tak *-ý* rozhodně nelze považovat za sufixy (a v tomto smyslu asi nelze hovořit o ryzím „kompozičně-derivačním“ způsobu), ale za prosté koncovky, které výsledný výraz integrují k dané třídě substantiv či adjektiv (neutra dle vzoru *stavení*; pravidelná adjektiva vzoru *mladý*). Strukturně vzato se adjektiva typu *bezhlavý* chovají stejně jako atributivní kompozita *modrooký*, ke kterým se vrátíme v závěru tohoto článku.

3.3 ATRIBUTIVNÍ KOMPOZITA

Jak už bylo řečeno výše, zavedení skupiny atributivních kompozit znamená jistý významový posun v rámci subordinačních kompozit. Atributivní kompozita jsou v zásadě tvořena kombinací adjektiva (popř. číslovky) a substantiva, přičemž — jako v obvyklém syntaktickém vztahu — adjektivum blíže určuje, modifikuje substantivum. Podobnou modifikační funkci však může mít i substantivum: v češtině tento případ představují sice ojedinělá, ale přesto frekventovaná kompozita typu *sněhobílý, skálopevný*.

Atributivní kompozita mají své zastoupení jak v endocentrických, tak exocentrických strukturách.

3.3.1 ENDOCENTRICKÉ STRUKTURY

Podobně jako subordinační endocentrická kompozita i atributivní formace vykazují shodnou pozici hlavy, a to vždy vpravo. Konkrétní kombinace zachycuje následující přehled.

vnitřní struktura	příklady
$[N+A]_A$	<i>sněhobílý, skálopevný</i>
$[Adv+A]_A$	<i>tmavězelený, světlezelený</i>
$[Num+A]_A$	<i>jednořadý, dvojnásobný</i>
$[A+N]_N$	<i>černozem, novostavba</i>
$[Num+N]_N$	<i>dvojalbum, trojkoalice</i>

⁹ Jak upozorňuje Ivana Bozděchová (osobní rozhovor), jakož i jeden z anonymních recenzentů, kombinace předložky a další slovnědruhové kategorie se obvykle za kompozitum nepovažují, neboť prepozice nepředstavují autosémantický slovní druh. Jejich přítomnost v této klasifikaci je však dána jiným definičním vztahem, a to vztahem *hlava-komplement*; nicméně i jejich možné vyloučení z kompozice by zde předkládanou klasifikaci nijak zásadně neovlivnilo.

Kompozita $[N+\underline{A}]_A$ už jsme částečně představili. Substantivum má zde modifikační, atributivní funkci, a to na základě metaforického přenosu, při němž jsou aktualizovány jen kognitivně výrazné vlastnosti spojené s označovaným předmětem (bílá barva u sněhu; tvrdost u skály).

Pokud jde o adjektiva se strukturou $[\text{Adv}+\underline{A}]_A$, nelze si nepovšimnout, že z formálního hlediska nejde o typickou kombinaci, neboť je zde jako druhá složka adverbium, jež si zachovává svoji formální strukturu (a v tomto smyslu bychom je mohli považovat i za spřežku, jak uvidíme později). Tato formální struktura je však spíše minoritní: vedle *tmavěmodrý* máme také *tmavomodrý* (zatímco tato možnost je vyloučena pro *světlozelený; důvodem tu bude nejspíš blokace homonymní formy *světlo*), přičemž poslední varianta je zdaleka nejfrekventovanější.¹⁰

3.3.2 EXOCENTRICKÉ STRUKTURY

Exocentrická atributivní kompozita představují typologicky vzato skupinu, kterou lze nalézt i v mnoha jiných jazycích (Štekauer — Valera — Körtvélyessy, 2012, s. 82, hovoří o „exocentric compounding of the *redskin* type“). V češtině je zastoupena dvěma základními kombinacemi adjektiva a substantiva s dvěma různými výstupy, jak je patrné z následujícího schématu.

vnitřní struktura	příklady
$[A+N]_N$	<i>rudovous, nízkokmen</i>
$[A+N-\text{suffix}]_A$	<i>vysokoškolský, národohospodářský</i>
$[A+N-\text{suffix}]_N$	<i>zlatohlávek, plnokrevník</i>
$[A+N-\text{suffix}]_A$	<i>modrooký, dlouhovlasý</i>
$[\text{Num}+N-\text{suffix}]_N$	<i>čtyřverší</i>

V prvním případě $[A+N]_N$ a $[A+N-\text{suffix}]_N$ dostáváme nominální kompozita typu *rudovous* a *plnokrevník*, mezi kterými je samozřejmě jistý rozdíl. Zatímco první struktura spadá do výše zmíněné „čisté“ kompozice, v kompozitech typu *plnokrevník* jde o struktury již „smíšené“, představující ternární kombinace, na něž jsme už narazili v koordinačních formacích typu *nosorožec*.

V druhém případě $[A+N-\text{suffix}]_A$ a $[A+N-\text{suffix}]_A$ máme před sebou složená adjektiva, která jsou také vzájemně velmi odlišná. Kompozita typu *vysokoškolský* jsou relačními adjektivy, jejichž bází je vždy nějaká ustálená fráze či kolokace (*vysoká škola* apod.); složeniny typu *modrooký* patří k proslulému typu *bahuvrhi* kompozit, jejichž základní sémantika je obvykle popisována v termínech *nezcizitelného vlastnictví* (*inalienable possession*).

Poslední typ, ve kterém najdeme kombinaci číslovky a substantiva, je paralelní strukturou k již uvedenému subordinačnímu typu *bezvětří*.

¹⁰ V korpusu SYN2005 je zhruba 1500 výskytů různých složenin s *tmavo-*, zatímco jen kolem třiceti s formou *tmavě-*.

Jak je patrné, exocentrická kompozita (ať už právě definovaná atributiva, nebo subordinanční i koordinanční struktury) představují velmi výraznou skupinu, u níž lze pozorovat převahu tradičně chápaného „smíšeného“ typu kompozice, což v jistém smyslu znamená, že naprostá exocentricita, v níž by byla potlačena i nějaká formální/kategoriální signalizace hlavy, je v češtině (a v dalších slovanských jazycích také, srov. např. polštinu — Szymanek, 2009) spíše okrajovou záležitostí. Proto se k těmto „parasyntickým“ strukturám vrátíme hned v prvním ze dvou zvláštních případů.

Na závěr bychom však mohli ještě připojit souhrnné schéma české kompozice tak, jak jsme k němu dospěli na základě dosavadní diskuse; uvádíme vždy vnitřní strukturu daného kompozita s podtržením hlavy u endocentrických složenin a jeden příklad dané struktury:¹¹

KOORDINAČNÍ		SUBORDINAČNÍ		ATRIBUTIVNÍ	
endocentrická	exocentrická	endocentrická	exocentrická	endocentrická	exocentrická
$[\underline{N+N}]_N$ štěrkopísek	$[N+N]_N$ severozápad	$[\underline{N+N}]_N$ jazykověda	$[\underline{V+N}]_N$ lamželezo	$[\underline{N+A}]_A$ sněhobílý	$[A+N]_N$ rudovou
$[\underline{A+A}]_A$ modrobílý	$[N+N-\textit{suffix}]_N$ nosorožec	$[\underline{\text{Pron+N}}]_N$ sebevražda	$[N+V]_N$ křovinořez	$[\underline{\text{Adv+A}}]_A$ světlezelený	$[A+N-\textit{suffix}]_A$ vysokoškolský
		$[\underline{V+N}]_N$ svítiplyn	$[\underline{\text{Pron+V}}]_N$ samopal	$[\underline{\text{Num+A}}]_A$ dvojnásobný	$[A+N-\textit{suffix}]_N$ zlatohlávek
		$[\underline{N+A}]_A$ vodotěsný	$[\underline{P+N-\textit{suffix}}]_N$ bezvětří	$[\underline{A+N}]_N$ černozem	$[A+N-\textit{suffix}]_A$ modrooký
		$[\underline{\text{Pron+A}}]_A$ sebekritický	$[\underline{P+N-\textit{suffix}}]_A$ bezhlavý	$[\underline{\text{Num+N}}]_N$ dvojalbum	$[\underline{\text{Num+N-}}-\textit{suffix}]_N$ čtyřverší
		$[\underline{\text{Adv+A}}]_A$ málomluvný			
		$[\underline{\text{Adv+V}}]_V$ znovunalézt			

4. NĚKTERÉ ZVLÁŠTNÍ PŘÍPADY

Jak už jsme několikrát zdůrazňovali, pokud přistoupíme na tuto klasifikaci, objeví se rázem některé nové problémy.

Jsou to jednak potíže spíše formální povahy, spojené s tím, že některé odlišnosti tato klasifikace zachytit nedokáže. Na prvním místě to je tradiční rozdíl mezi čistou a smíše-

11 Toto souhrnné schéma ještě nerozlišuje mezi různými morfologickými realizacemi exocentrických struktur, a tak signalizace *suffixu* uvnitř různých struktur je pouze paušální nálepka, jež naznačuje, že ve hře je nějaký podtyp smíšené kompozice. Podrobnější diskuse těchto typů je předmětem právě následujících řádků.

nou kompozicí. Podíváme se proto blíže na všechny struktury, které pod kompozičně-derivační způsob spadají, a pokusíme se načrtnout typologii těchto ternárních struktur.

Na druhé straně přináší tato klasifikace i jistou změnu pohledu na to, co je obvykle definováno jako nevlastní kompozice, jako spřahování (srov. definici např. u Šulce, 2010, s. 115). Pokusíme se tedy ukázat, do jaké míry formace typu *úctyhodný* zapadají do právě navržené klasifikace a jaké k nim současné morfologické teorie (především ty generativistické) zaujímají stanovisko.

4.1. TYPOLOGIE PARASYNTETICKÝCH / TERNÁRNÍCH STRUKTUR

Podle běžně sdílené definice „složeniny vzniklé smíšeným způsobem jsou ty, které vznikly současně skládáním dvou kořenů a buď připojením koncovky, nebo zkracováním“ (Šulc, 2010, s. 112). V původní představě tohoto způsobu skládání se však vedle intervence flexe (jak uvádí Šulc — „připojením koncovky“) předpokládá i součinnost derivace (odtud také pojem „kompozičně-derivační“ způsob, Dokulil, 1986), proto je rozdíl mezi formacemi jako *novostavba* či *vysokoškolský* a *bezvětří* či *modrooky*.

Jak už jsme naznačovali výše, kompozita typu *novostavba* mezi smíšený způsob rozhodně nepatří, neboť druhý konstituent *stavba* existuje na kompozici zcela nezávisle, byť je sám výsledkem slootovorného procesu. Derivace substantiva *stavba* tak evidentně předchází jakémukoli dalšímu procesu kompozice. Jako smíšený způsob skládání, kterému od této chvíle budeme říkat *parasyntetický* (srov. Bisetto — Melloni, 2008), budeme označovat pouze takové formace, jejichž druhý konstituent nemůže vystupovat autonomně mimo kompozici, anebo ty formace, které sice na první pohled vypadají zcela „binárně“, ale jejich sufix má dosah (angl. *scope*) na celou komplexní bázi, nikoli jen na druhou derivovanou složku.

Jako parasyntetická kompozita lze tedy označit kompozita jako *nosorožec*, *bezvětří*, *čtyřverší*, *modrooky* a *vysokoškolský*, kompozita, která — jak jsme viděli výše — najdeme dle jejich struktury v každé ze tří makroskupin. Jsou však mezi nimi rozdíly, které tato klasifikace nezachycuje. Tato parasyntetická kompozita vytvářejí minimálně čtyři odlišné formální skupiny.

1) Koordinační kompozita $[N+N\text{-sufix}]_N$ typu *noso-rož-ec*, *zlato-hláv-ek* jsme za exocentrická označili pouze s ohledem na přísnou definici lexikální/sémantické hlavy. Zdá se však, že morfémy *-ec*, *-ek* nejsou jen pouhými koncovkami, ale sufixy, které viditelně integrují vzniklé kompozitum do skupiny substantiv majících nějakou (dosti polyfunkční) sémantiku (*plav-ec*, *svěd-ek* atd.), jak na to poukazuje také Szymanek (2009, s. 468) na základě svých příkladů z polštiny.

2) Szymanek rovněž upozorňuje (s. 469), že subordinální a atributivní kompozita typu *bezvětř-í* či *čtyřverš-í* mají jiný status, neboť zde jde o morfém flexivní, jehož funkcí je integrovat vzniklá kompozita do třídy neuter (hovoří proto jen o *paradigmatic gender shift*). Otázkou samozřejmě je, odkud se bere obecná sémantická instrukce, jež je obvykle s těmito složeninami spojená (k tomu srov. především Bisetto — Melloni, 2008, s. 252–255).

3) Atributivní kompozita typu *vysoko-školský* bychom na první pohled za parasyntetická považovat neměli, neboť obě složky mohou existovat zcela autonomně: jak *vysoký*, tak *školský* jsou zcela běžná adjektiva. Ve skutečnosti tato složená adjektiva ale

zdaleka nemají strukturu koordinačních kompozit A+A; jejich bázi je spíše ustálená kolokace *vysoká škola*. Sufix přítomný v konstituentu *školský* nemá však dosah pouze na bázi *škola*, jak by tomu bylo v běžné derivaci (*město/měst-ský*), ale modifikuje ve skutečnosti celou komplexní bázi, jíž je právě *vysoká škola*: „scopal ambiguity effects systematically arise in this case, since the suffix has scope over the complex base, rather than just over the second stem (...)“ (Bisetto — Melloni, 2008, s. 239).

4) Kompozita typu *modro-oký* jsou formace, kterým byla v poslední době věnována velká pozornost (srov. Booij, 2007; 2009). Je to proto, že typologicky vzato patří k rozšířeným typům kompozit, jež spojuje nejen struktura, ale i obecná sémantika posesivní interpretace. Tato tzv. *bahuvrhi* kompozita vyjadřují obvykle *nezcizitelné vlastnictví* týkající se částí těla (tzv. *inalienable possession*), ačkoli namísto by byla daleko jemnější sémantická specifikace, jež by vzala v úvahu všechny typy *meronymických vztahů* (srov. k této sémantice Chovanová — Štichauer, 2012).

Na tomto místě však sémantickou charakteristiku ponecháme částečně stranou a zaměříme se na jeden formální aspekt, který je na ní údajně závislý. Podle Booije (2007, s. 59 a 218–219) jsou anglická adjektiva jako *blue-eyed* binárními formacemi, u nichž je nemožnost autonomie druhého konstituentu **eyed* dána spíš pragmaticky než morfologicky. Booij proto zavádí jakýsi princip *Non-Redundancy Constraint*, podle kterého popisovat někoho slovy, že je **eyed*, **faced* či **legged* je pragmaticky vzato nesmyslné, neboť oči, tvář i nohy jsou nezcizitelné části lidského těla, jež jsou v jakékoli referenci k lidské bytosti *implicitě* předpokládány (ne-li přímo logicky implikovány). Aby tedy taková adjektiva byla pragmaticky (a tím pak i morfologicky) přijatelná, je nutné přidat nějaký atribut, proto spojení *blue-eyed*, *pale-faced* či *cross-legged* jsou již zcela v pořádku.

Avšak v češtině — stejně jako např. v polštině (srov. Szymanek, 2009, s. 475) — jsou samostatně existující formace **oký*, **nohý* apod. vyloučeny ryze morfologicky. V češtině totiž neexistuje slovtvorné pravidlo, které by umožňovalo derivaci adjektiv od substantiv pomocí domnělého sufixu *-ý*. Tento morfém je koncovkou, kterou lze opatřit pouze kompozitum, jak ukazuje následující tabulka (jež kopíruje tu Szymankovu s polskými příklady):

část těla	běžné derivované adjektivum	kompozitum	negramatická adjektivní forma
hlava	<i>hlav-atý, hlav-ový</i>	<i>dvou-hlav-ý</i>	<i>*hlav-ý</i>
nos	<i>nos-atý, nos-ní</i>	<i>dlouho-nos-ý</i>	<i>*nos-ý</i>
oko	<i>ok-atý, oč-ní</i>	<i>tmavo-ok-ý</i>	<i>*ok-ý</i>
krk	<i>krč-ní</i>	<i>dlouho-krk-ý</i>	<i>*krk-ý</i>
ruka	<i>ruč-ní</i>	<i>levo-ruk-ý</i>	<i>*ruk-ý</i>
noha	<i>noh-atý, nož-ní</i>	<i>rychlo-noh-ý</i>	<i>*noh-ý</i>
vlasý	<i>vlas-atý, vlas-ový</i>	<i>dlouho-vlas-ý</i>	<i>*vlas-ý</i>

Vyplývá z toho tedy jen to, že také složená adjektiva jako *dlouho-vlasý* patří mezi specifické parasyntetické struktury, v nichž je proces kompozice doprovázen i dalším

morfologickým procesem (v tomto případě flexí, v jiných případech derivací, jak je tomu u kompozit typu *zlato-hláv-ek*).

4.2. SPŘEŽKY – KOMPOZITA S VNITŘNÍ FLEXÍ?

Formace jako *pomst-γ-chtivý*, *trest-u-hodný* či *lid-u-prázdný* jsou v české tradiční klasifikaci považovány za výsledek samostatného a v jistém smyslu marginálního slovo-tvorného způsobu — jako tzv. spřahování: „Za spřežky považujeme takové komplexní jednotky, jejichž jednotlivé části byly původně součástmi jednoho skladebného (syntaktického) spojení a při spřahování se svým tvarem nepřizpůsobují své nové existenci, takže je můžeme rozložit zpět na samostatná česká slova tvořící jednu větnou strukturu“ (Šulc, 2010, s. 115).

Není tedy divu, že otázka *vnitřní flexe* není v rámci onomaziologického přístupu vůbec položena — jednoduše proto, že tyto formace nepředstavují skutečnou kompozici. Rozhodneme-li se však vtáhnout spřežky mezi právooplátná kompozita, jejich vnitřní struktura se stane rázem problematická.

I když se omezíme jen na složená adjektiva tohoto typu (za spřežky jsou pocho-pitelně považovány i další kombinace), není za prvé zcela zřejmé, zda lze skutečně vždy dané formace rozložit „zpět“ do výchozího syntagmatu (*chtivý pomsty, hodný trestu, ?prázdný lidu*);¹² a za druhé není zcela jasné, zda máme před sebou, jak říká Toman (1998, s. 317), jen „curiosities“, anebo naopak „major patterns“. Lze rovnou říci, že o dominantní slovo-tvornou třídu rozhodně nejde, ale také nelze zcela popřít omezenou produktivitu jednotlivých „vzorců“, tj. potenciální možnost obohatit lexikum o podobnou spřaženou strukturu. V tomto smyslu — ve smyslu takové „otevřenosti“ — je pravděpodobně nutné analyzovat každý vzorec zcela individuálně. Pak dospějeme přinejmenším ke dvěma základním skupinám.

1) Předně jsou tu formace, které žádné změny první složky zcela jistě nepřipouštějí. Po vzoru *pravděpodobný* tedy nelze vytvořit **lžipodobný*, **sešřepodobný*, **otcipodobný*.

2) Jiné struktury jsou však o něco „otevřenější“ v tom smyslu, že nám korpusy nabízejí i některá *hapax legomena* (jakožto domnělé neologismy), která lze označit za víceméně přijatelná. Uvnitř této třídy jsou i některé případy zajímavé konkurence. To se týká složky *-dárny*, u níž nacházíme např. dvojici *život-a-dárny* / *život-o-dárny*, jednou s vnitřní flexí, podruhé s pravidelným konektémem (v korpusu SYN2005 je 27 výskytů *životodárny* a 11 *životadárny*). Tato dualita však pozoruhodně platí pouze pro tuto dvojici; v ostatních případech je zcela vyloučena: *život-a-schopný* vs. **život-o-schopný*. Přesto nacházíme v korpusech (a intuice rodilých mluvčích může potvrdit) některé hapaxy, které svědčí o tom, že některé vzorce nejsou tak docela neproduktivní. Na druhou stranu nelze tvrdit, že by šlo o nějaký frekventovaný model. Obecné kvantitativní charakteristiky tak, jak je lze vytěžít z korpusu SYN2000 (z ostatních korpusů bychom jistě získali další zajímavé výsledky), vypadají následovně:

12 Status kompozit s vlastní „lexikální integritou“ je také tradičně demonstrován na dosahu negace, srov. *nepravděpodobný* vs. *?pravděnepodobný* (srov. Bozděchová, 1994).

konstituent	počet lemat/hapaxů	nejfrekventovanější adjektivum	příklad hapaxu
-plný	29/7	<i>smysl-u-plný</i>	<i>vděk-u-plný</i>
-chtivý	28/9	<i>pomst-y-chtivý</i>	<i>zábav-y-chtivý</i>
-hodný	26/5	<i>pozor-u-hodný</i>	<i>soucit-u-hodný</i>
-schopný	21/5	<i>život-a-schopný</i>	<i>prodej-e-schopný</i>
-vzdorný	18/5	<i>ohn-i-vzdorný</i>	<i>větr-u-vzdorný</i>
-prostý	4/2	<i>vir-u-prostý</i>	<i>lid-u-prostý</i>
-odolný	4/1	<i>vod-ě-odolný</i>	<i>reklam-ě-odolný</i>

Jak je vidět, kvantitativní zastoupení jednotlivých vzorců je velmi proměnlivé, jako je pravděpodobně proměnlivý i stupeň přijatelnosti doložených hapaxů.

Tato situace by mohla také znamenat, že tento konkrétní vzorec složených (spřažených) adjektiv představuje jakousi slovotvornou „konstrukci“ či „konstrukční idiom“, jak o něm uvažuje *konstrukční gramatika* (srov. Fried, 2013; ke konstrukci ve slovotvorbě srov. Booij, 2007; 2009), avšak rozhodně bychom neměli předpokládat, že míra schematičnosti je taková, že by bylo možné tuto konstrukci popsat v abstraktních termínech $[X + \text{flexe} + Y]_Z$, nebo v konkrétnějších konturách $[N + \text{flexe} + A]_A$. Naopak se zdá, že jednotlivé formace vystupují zcela individuálně jako jakési *exempláře*, které však mohou podnítit vznik nových formací, je-li jejich „rodina“ dostatečně početná. Že je takový *family-size effect* reálným faktorem ve strukturaci lexika, je z psycholingvistické literatury dobře známo (srov. konkrétně pro kompozici Gagné, 2009).

5. ZÁVĚRY

V tomto článku jsme se pokusili pohlédnout na českou kompozici prizmatem klasifikace, jež se v mnoha ohledech liší od tradičního onomaziologického přístupu, neboť vychází ze zcela jiných premis. Přestože nejsou použita kritéria — jako je syntaktický vztah, přítomnost/nepřítomnost determinujícího prvku a výstupní kategorie či slovnědruhové kombinace — v podstatě žádnou novinkou, jejich role v současné typologii, vycházející z prací Scaliseho a Bissetové, je zásadně odlišná.

Pokusili jsme se podle toho reklasifikovat česká kompozita do tří hlavních makroskupin (koordináčn, subordinačn a atributivn), jež se dále dělí na endocentrické a exocentrické struktury, a uvedli jsme (aniž bychom si činili nárok na úplnost) hlavní slovnědruhové kombinace, které v těchto skupinách nacházíme.

Poukázali jsme však i na různá omezení a nabídli jsme analýzu některých zvláštních příkladů, které mají zajímavou formální strukturu, jež taková klasifikace nedokáže zachytit. Těmito zvláštními případy byly parasyntetické formace, jež bezpochyby patří — jak jsme mohli potvrdit — ke klíčovým slovotvorným *outputům* (a v tomto smyslu je tzv. smíšená kompozice skutečně zásadní skupinou), a také tradičně definované spřežky, z nichž jsme věnovali pozornost pouze adjektivům typu *pomstychtivý*.

Je zcela zřejmé, že tato nová klasifikace, jež se v odborné literatuře těší poměrně velké přízni, je jen perspektivou, úhlem pohledu, díky němuž sice nevidíme věci, které jsme dosud viděli, ale zato vidíme ty, které prozatím naší pozornosti nutně unikaly.

LITERATURA

- BISETTO, A. — MELLONI, C. (2008): Parasyntetic compounding. *Lingue e Linguaggio*, VII(2), s. 233–259.
- BISETTO, A. — SCALISE, S. (2005): The classification of compounds. *Lingue e Linguaggio*, IV(2), s. 319–332.
- BOOIJ, G. (2007): *The Grammar of Words*. Second edition. Oxford: Oxford University Press.
- BOOIJ, G. (2009): Compounding and Construction Morphology. In: R. LIEBER — P. ŠTEKAUER (eds.), *The Oxford Handbook of Compounding*. Oxford: Oxford University Press, s. 201–216.
- BOZDĚCHOVÁ, I. (1994): *Tvoření slov skládáním*. Praha: ISV.
- CORBETT, G. (1991): *Gender*. Cambridge: Cambridge University Press.
- DARDANO, M. (1978): *La formazione delle parole nell'italiano di oggi*. Roma: Bulzoni.
- DARDANO, M. (2009): *Costruire parole. La morfologia derivativa dell'italiano*. Bologna: il Mulino.
- DOKULIL, M. (1962): *Tvoření slov v češtině 1. Teorie odvozování slov*. Praha: Academia.
- DOKULIL, M. (1986): Tvoření slov. In: J. PETR (ed.), *Mluvnice češtiny 1*. Praha: Academia, s. 451–486.
- FÁBREGAS, A. — SCALISE, S. (2012): *Morphology. From Data to Theories*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- FRIED, M. (2013): Pojem konstrukce v konstrukční gramatice, *Časopis pro moderní filologii*, 95/1, s. 9–27.
- GAGNÉ, C. (2009): Psycholinguistic perspectives. In: R. LIEBER — P. ŠTEKAUER (eds.), *The Oxford Handbook of Compounding*. Oxford: Oxford University Press, s. 255–271.
- CHOVANOVÁ, I. — ŠTICHAUER, P. (2012): Semantic constraints in compounding and the “principle of integrated meronymy”: reconsidering some tricky cases of compound adjectives in Slavic. Referát přednesený na 15th International Morphology Meeting, Videň, 9. — 12. 2. 2012, vyjde in: *Morphology and Meaning. Selected papers from the 15th International Morphology Meeting*. Amsterdam: Benjamins.
- SCALISE, S. — BISETTO, A. (2009): The classification of compounds. In: R. LIEBER — P. ŠTEKAUER (eds.), *The Oxford Handbook of Compounding*. Oxford: Oxford University Press, s. 34–53.
- SCALISE, S. — GUEVARA, E. (2006): Exocentric compounding in a typological framework. *Lingue e Linguaggio*, V(2), s. 185–206.
- SCALISE, S. — GUEVARA, E. (2009): Searching for universals in compounding. In: S. SCALISE — E. MAGNI — A. BISETTO (eds.), *Universals of Language Today*. Amsterdam: Springer, s. 101–128.
- SPENCER, A. (1991): *Morphological Theory*. Oxford: Blackwell.
- STUMP, G. (2001): *Inflectional Morphology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- SZYMANEK, B. (2009): IE, Slavonic: Polish. In: R. LIEBER — P. ŠTEKAUER (eds.), *The Oxford Handbook of Compounding*. Oxford: Oxford University Press, s. 464–477.
- ŠTEKAUER, P. — VALERA, S. — KÖRTVÉLYESSY, L. (2012): *Word-Formation in the World's Languages*. Cambridge: Cambridge University Press.
- ŠTICHAUER, P. (2009): Compounds in Czech. *Lingue e Linguaggio*, VIII(2), s. 293–314.
- ŠULC, M. (2010): Tvoření slov. In: V. CVRČEK (ed.), *Mluvnice současné češtiny*, 1. Praha: Karolinum, s. 81–124.
- TOMAN, J. (1998): Word Syntax. In: A. SPENCER — A. M. ZWICKY (eds.), *The Handbook of Morphology* (pp. 306–321). Oxford: Blackwell, s. 306–321.
- WÄLCHLI, B. (2005): *Co-compounds and Natural Coordination*. Oxford: Oxford University Press.